

REALITĂȚI ETNICE ÎN ORAȘUL CONSTANȚA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Paul DOMINTE*

Constanța a fost din totdeauna percepută ca o oază a înțelegerii interetnice. La intrarea sub administrație românească, orașul reprezenta un adevărat conglomerat de populație, compus din greci (elementul predominant), tătari, armeni, bulgari, puțini turci și evrei de rit spaniol. Mărturiile epocii menționează că românii „nu s-au găsit decât după venirea armatei române”¹. Acestora li se adăugau nemți, italieni, francezi, englezi, ruși și alte etnii, a căror prezență n-a avut o influență semnificativă din perspectivă etnică¹.

Realități demografice

Constanța a impresionat întotdeauna societatea românească prin mozaicul său etnic și prin creșterea explozivă a numărului de locuitori. Cele mai importante informații demografice din epocă ni le-a transmis ofițerul Marin Dobrogeanu Ionescu. Citând pe baronul Wilhelm d'Hagguer, el aprecia populația Constanței la 4000 de suflete în 1879, grecii fiind predominanți la intrarea orașului sub administrație românească². La 1896 populația Constanței număra 10.419 suflete, cei mai numeroși fiind de această dată românii³, iar la 1900 cifra populației constănțene era de 12.725 suflete⁴. Un nou recensământ s-a organizat în 1905, când Constanța număra 15.777 de locuitori⁵. Dar adevărata explozie demografică s-a produs după această dată. Cifra populației s-a dublat între anii 1906-1916, ajungând la un total de 33.918 persoane la sfârșitul acestei perioade. De această dată numărul românilor era covârșitor: 21.971 români adică 65% din total⁶. Cifrele vorbesc de la sine despre modul în care s-au implicat autoritățile din capitală în procesul de colonizare a orașului pe care regele Carol I și 1-a dorit atât de mult fereastra României la Mare.

* Profesor la liceul „Ovidiu”, Constanța

¹ Stoica Lascu (ed), *Mărturie de epocă privind istoria Dobrogei*, vol. I (1878-1916), Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța, 1999, p. 750.

² Col. M. D. Ionescu, *Tomis - Constanța cu planul alfabetic al străzilor*, Tipografia „Lucrătorii asociați”. Constanța. 1931, p. 78.

³ *Ibidem*. p. 70.

⁴ *Ibidem*, p. 78.

⁵ *Ibidem*, p. 79.

⁶ Benone Zotta, *Geografia municipiului Constanța*, Edit. Muntenia, Constanța, 1995, p. 60; Mariana Cojoc, *Dinamica vieții sociale în orașul port Constanța, între anii 1878 1916*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, IX, Constanța, 2001, p. 101.

În ceea ce privește habitatul, de la 1878 de locuințe câte avea orașul în anul 1896⁷, numărul acestora s-a triplat în preajma intrării României în primul război mondial⁸. Ulterior Constanța a avut un indice de creștere demografică de 81,7%⁹. Odată cu începerea lucrărilor la podul de peste Dunăre și a construcțiilor portuare, Constanța a cunoscut cel mai mare „val imigraționist” rural din epocă. Totuși, conform recensământului din 1912, printre orașele port importante ale României, Constanța cu 26.628 locuitori era în urma Brăilei (64.730 locuitori) și Galațiului (71.719 locuitori), în schimb depășise între timp Tulcea (21.764 locuitori)¹⁰.

Realități etnice.

Deși la 14 noiembrie 1878 (data intrării trupelor românești în Dobrogea) numărul românilor era nesemnificativ, politica de colonizare desfășurată de statul român a condus la o creștere vertiginoasă a prezenței acestora în oraș. În anul 1896 numărul lor sporise la 2519, devansându-i pe greci (în număr de 2416 persoane) până atunci etnia majoritară în oraș¹¹. În 1905 populația românească a ajuns să numere 9165 persoane, adică 58 %¹², pentru ca în 1916 să totalizeze 21.971 de persoane, adică 65 % din populație¹³.

Marea majoritate a românilor au venit aici din sudul Basarabiei, unde fuseseră colonizați mai întâi ca urmare a hotărârii Congresului de Pace de la Paris, din anul 1856, în legătură cu cele trei județe retrocedate Moldovei¹⁴. Acestora li s-au adăugat cojanii „țărani români răzlețiți din țară de pe unde s-a nimerit și statorniciți în Dobrogea pe cale de împrumut”¹⁵. Cei mai numeroși erau muntenii de dincolo de Dunăre (mai ales ialomițeni și brăileni), apoi moldovenii și ardelenii¹⁶.

Cel mai dinamic element care a colonizat Dobrogea, inclusiv Constanța, a fost cel fost ardelenesc¹⁷, majoritatea provenind din familii de mocani. Fiind animați de intense sentimente naționale, aceștia nutreau un adevărat cult al stăpânirii românești, în casele lor se puteau vedea adesea portrete ale familiei regale de la București și ale oamenilor de stat din capitală - în special ale lui Mihail Kogălniceanu - care îi încurajaseră în acțiunea de colonizare¹⁸.

Deși la început au avut o poziție economică modestă românii au pătruns treptat și în rândul oamenilor cu stare, ocupând poziții importante, în special în aparatul administrativ. Nicolae Iorga, în trecere prin oraș la începutul secolului trecut, amintea existența unor familii de mocani „cari poartă nume ca Aldea,

⁷ M.D. Ionescu, *Tomis-Constanța*, p. 83.

⁸ *Ibidem*, p. 79.

⁹ *Ibidem*, p. 83.

¹⁰ Ion Alexandrescu, *Recensămintele României, 1899-1992*, în: Ion ALEXANDRESCU, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Enciclopedia de istorie a României*, București, Edit. Meronia, 2000, p. 297, apud M. Cojoc, *Dinamica*, p. 101.

¹¹ M. Cojoc, *loc. cit.*, p. 122.

¹² I. Alexandrescu, *loc. cit.*, p. 297.

¹³ M. D. Ionescu, *Tomis - Constanța*, p. 78.

¹⁴ *Ibidem*, p. 83.

¹⁵ *Ibidem*, p. 251-252.

¹⁶ *Ibidem*, p. 252.

¹⁷ Constantin Cioroiu, Marian Moise, *Litoralul românesc la 1900*, Edit. Europolis, Constanța, 2001, p. 132.

¹⁸ Ion Adam, *Constanța pitorească cu împrejurările ei*, Edit. Minerva, București, 1908, p. 246.

Blebea, Golea, Paraipan, Gologan"¹⁹, familii ce se chivernisiseră în județul Constanța. Printre numele românești cu rezonanță din perioada 1900-1916 se impune cel al lui Ion Bănescu, moldovean de origine, primar al Constanței între anii 1905-1907. Făcând parte din „generația apostolilor românismului în Dobrogea după 1878”²⁰, acesta a făcut numeroase eforturi, printre altele, pentru înființarea unui cartier românesc²¹, pentru inițierea lucrărilor la Cazinoul din Constanța și a stațiunii Mamaia²². Anterior exercitării funcției de primar, încă din 1893, în calitate de pedagog, Ion Bănescu s-a străduit să dăruiască orașul cu o școală normală de învățători și institutori, atât de necesară alfabetizării în zonă²³. Eforturile sale educative vor fi continuate cu succes de un alt experimentat dascăl, „geograful român de reputație europeană Constantin Brătescu”²⁴, de această dată un fiu al Dobrogei. Născut la Câșla²⁵, într-o veche localitate românească din jud. Tulcea, viitorul academician Constantin Brătescu (discipolul reputatului Simion Mehedinți) își va lega numele de editarea prestigioaselor publicații: „Arhiva Dobrogei” și „Analele Dobrogei”²⁶. De notorietate este și activitatea științifică a ofițerului Marin Ionescu, ce-și va atribui și cognomenul „Dobrogianul”, din pasiune pentru provincia sa de adopție. Bucureștean de origine, sosit în Constanța în calitate de ofițer la sfârșitul secolului al XIX-lea, acesta a ajuns să publice în 40 de ani (începând cu 1896) aproximativ 30 de lucrări și articole închinare Dobrogei²⁷. Lucrările sale, ce culminează cu *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, editată în 1904 și premiată de Academie²⁸, sunt de neegalat în epocă. Aproape nici un studiu istoric al evoluției Dobrogei nu poate fi întreprins la ora actuală fără consultarea acestor mărturii ce evidențiază preocupările enciclopedice ale acestui pasionat al orașului de adopție. Acestor trei apostoli ai românismului la Constanța li se adaugă alte nume cu rezonanță în epocă, cum ar fi: prefectul Scarlat Vărnăv, fruntaș conservator, Titus Cănanău, și el primar al Constanței (1910-1911), inginer din Botoșani, publicistul Ioan N. Roman, doctorul N. Marinescu Sadoveanu, medic cu funcții administrative importante în toată această perioadă, etc.²⁹

¹⁹ Nicolae Iorga, *Drumuri și orașe din România*, Edit. Minerva, București, 1904, p. 265.

²⁰ Ștefan Lascu, Constantin Vitanos, *Dimensiuni naționale în activitatea publică și științifică a dobrogenilor Ion Bănescu și Constantin Brătescu*, în vol. Colegiul Pedagogic Traian Brătescu. *Valori ale civilizației românești în Dobrogea*, Poligraf SA, Constanța, 1993, p. 113.

²¹ Cuvântul, an I, nr. 7, 29 ianuarie, 1906, p. 1.

²² S. Lascu, C. Vitanos, op. cit., p. 119.

²³ Ibidem, p. 115.

²⁴ Ibidem, p. 121.

²⁵ Ibidem. Autorii arată că viitorul academician era fiul învățătorului Ioan Brătescu (moldovean de origine) și al Caliopei Ecaterina Caramfil, deci o grecoaică, cel puțin după nume.

²⁶ Ibidem, p. 122-125.

²⁷ Pagina frunzașilor dobrogeni - Colonelul Ionescu M. Dobrogianu, în „Analele Dobrogei”, XIV, 1935, p. 130-132.

Lucrările de epocă fiind puține la număr, multe din cauza distrugerilor iremediabile săvârșite de bulgari în timpul ocupației acestora din anii 1916-1918, studiile lui M. Ionescu Dobrogianu (cum îi plăcea autorului să se semneze) sunt de o valoare inestimabilă în refacerea vieții cotidiene constănțene. Totuși, unele dintre date, în special cele statistice sau referitoare la evenimentele de dinaintea prezentării autorului la post, nu sunt sigure, ele aflându-se astăzi în curs de reevaluare din perspectiva acribiei științifice (vezi și Marian MOISE, *Constanța veche, restituiri necesare*, Edit. Menora, Constanța, 2001)

²⁸ Cpt. M.D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, Tip. Grafice I. V. Socec, București, 1904.

²⁹ C. Cioroiu, M. Moise, op.cit., p. 133-135.

Pe români îi regăsim, alături de alte personalități ale Constanței și în *Albumul Național al Dobrogei*, publicat de Petru Vulcan în 1906. Autorul, animat de veritabile sentimente naționale, a avut ideea de a transmite posterității imaginile fotografice ale principalelor personalități politice, edilitare și din mediul de afaceri de la acea dată. Printre ei se aflau: înalte fețe bisericești, militari, prefecți, primari, oameni de afaceri, profesori, ingineri, medici, magistrați, directori de bănci, tipografi, comercianți și proprietari, funcționari etc.³⁰ Elementul colonizator a fost încurajat nu numai în cartierul românesc, preconizat de Ion Bănescu după 1905, în nordul „Peninsulei” (cartierul rezidențial din apropierea Portului) dar și în cel al meseriașilor³¹ (construit ceva mai târziu la vest de cel românesc).

Ca trăsături psihice, românul era caracterizat ca fiind stăpânit, neîncrezător în oameni și lucruri, sceptic, dar patriot și prezent la sărbătorile naționale³⁴. Nicolae Iorga, își descria conaționalii ca având „figura energică [...] cu fața deschisă, prietenoasă”³². Pătrunderea activă a românilor în toate domeniile de activitate demonstrează că acțiunea de colonizare a Dobrogei a fost un experiment reușit.

Grecii au constituit inițial cel mai important segment etnic al Constanței, fiind categoria cea mai înfloritoare din punct de vedere economic, datorită priceperii de care au dat dovadă în ale navigației și negustoriei. Unele dintre instituțiile ridicate de ei, cum ar fi biserica „Metamorphosis” („Schimbarea la Față”), cel mai vechi lăcaș de cult ortodox din oraș, sau Teatrul „Elpis” (actualmente teatrul de păpuși) au devenit emblematice în ceea ce privește prezența acestora la Constanța.

La 1905 grecii erau în număr de 2327³³, în Constanța, ocupând locul al doilea ca număr după români, loc pe care s-au menținut până în 1916³⁴. Majoritatea clădirilor de epocă, monumentale, din „Peninsulă” au fost ridicate de comunitatea elenă.³⁵

Marii bogătași ai Constanței erau greci: Tache Manicatide (fabrică de „ocrari și culori”, fiind pionier al industriei chimice în zonă) devenit în 1903 șeful Camerei de Comerț din oraș; Alexandru Logaride, mare exportator de cereale; familia Macri (care au format la începutul secolului al XX-lea o adevărată dinastie), armatori și cărauși vestiți; Constantin Sarry, ziarist și om de editură de notorietate³⁶.

Scriitorul Tudor Șoimaru - un soi de reporter monden interbelic - a publicat în anul 1936 o lucrare plină de culoare locală închinată urbei. Plecând de la

³⁰ Aceste imagini, însoțite de mici note de subsol, reprezintă în egală măsură și un izvor iconografic excepțional, permițând cercetătorului de astăzi să refacă: ierarhii, atitudini, vestimentație, tipologii umane și etnice - vezi Petru Vulcan, *Albumul Național al Dobrogei*, Tip. Regală, București, 1906.

³¹ Românilor li s-au acordat cu prioritate loturi pentru a-și construi case și ateliere în acest cartier, „Dobrogea jună”, an V, nr. 28, 22 august, 1909, p. 2-3.

³² Conservatorul Constanței”, an I, nr. 3, 1 februarie, 1909, p. 2.

³³ N. Iorga, op. cit., p. 263.

³⁴ M.D. Ionescu, *Tomis - Constanta*, p. 79.

³⁵ *Ibidem*, p. 19.

³⁶ Doina Păuleanu, *Axa est-vest. Constanța - istorie și dinamică interculturală*, Fundația Pro Arte, Constanța, 2000.

amintirile depănate de localnici, acesta considera Constanța începutului de secol, „o imensă insulă grecească”. Și continuă: „Toate le stăpâneau grecii și numai ei [...]. La America se făceau tranzacții, se dădeau lovituri de bursă; de aici erau expediate șleपुरi ce aveau să aducă bogăția sau ruina peste noapte.”³⁷ În listele Camerei de Comerț dintre anii 1900 și 1916, grecii dețineau poziții fruntașe în domenii rentabile, cum ar fi: angroșiști de cereale, „comisioneri” (oameni de afaceri), patroni de hoteluri, cămătari (numiți și „împrumutători de bani”) etc. Mulți dintre ei erau patentări 1, deci oameni cu stare³⁸. Singurele băi publice din oraș aparțineau la 1900 tot unor greci: Stavru D. Nevenoglu, respectiv Constantin Teodoridi³⁹.

Excelenți oameni de afaceri, grecii erau uneori suspecți de naționalism elen și intenții ascunse față de români. De pildă, în 1910 ziarul „Conservatorul Constanței” atrăgea atenția asupra pericolului reprezentat de greci, care vroiau să rămână „stăpâni” la Constanța, în urma unor înțelegeri secrete dintre regele George al Greciei și țarul Nicolae al Rusiei⁴⁰. Alături această etnie era condamnată pentru tendințele ei monopoliste în materie de comerț⁴¹. Bine organizați, ei patronau și activitatea culturală, organizația comunitară „Sillozul EUen Elpis” fiind proprietarul principalei săli de spectacol din oraș, Teatrul „Elpis”⁴². Tot grecii au fost și inițiatorii primului club sportiv din Constanța, secțiunea athletică, care își făcea simțită prezența la serbările din oraș⁴³.

Prezența turco-tătarilor a conferit întotdeauna Constanței un farmec aparte. Numărul musulmanilor avea să se diminueze în Dobrogea, de la 31% în 1880, la 11% în 1912⁴⁴. În Constanța, în schimb, dacă este să ne luăm după statisticile lui M.D. Ionescu, numărul islamicilor a înregistrat o ușoară creștere numerică de la 2202 în 1896⁴⁵, la 2815 persoane în 1916⁴⁶, menținându-se la începutul secolului al XX-lea pe locul 3 ca număr, după români și greci.

Cea mai bine reprezentată comunitate musulmană din oraș erau tătarii, în număr de 614 (17%) în Anadolchioi (comună situată mai la nord ce a fost înghițită ulterior de oraș, constituind actualmente un cartier al acestuia) în preajma primului război mondial. În schimb, turcii erau numeroși în unele localități din apropierea Constanței, cum ar fi: Palazu Mare, Agigea, Poarta Albă și

³⁷ C. Cioroiu, M. Moise, *op.cit.*, p. 151

³⁸ Tudor Șoimaru, *Constanța*, Fundația pentru literatură și artă Regele Carol al II-lea, București, 1936, p. 26.

³⁹ Vezi listele de alegători pentru Camera de Comerț din anii 1900 și 1916 în: Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale, Fond Primărie Constanța [infra: F.P.C.], dosar 29/1900, f. 20- 28 și *ibidem*, dosar 29/1915, f. 125.

⁴⁰ „Conservatorul Constanței”, an II, nr. 22, 29 iunie 1910, p.2.

⁴¹ *Ibidem*, nr. 20, 6 iunie 1910, p. 2.

⁴² Dan, Constanța, F.P.C., dosar 6/1916, f. 103.

⁴³ *Constanța și Tekirghiol, ghid ilustrat, 1924*, cu o prefață de prof. univ. O. Tafrali, Institutul Grafic «Albania», Constanța, 1924, p. 179.

⁴⁴ Dan Constanța, F.P.C., dosar 22/1897, f. 19-22.

⁴⁵ M. D. Ionescu, *Tornis - Constanța*, p. 78.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 83.

Techirghiol⁴⁷. Aproximativ așezărilor respective de Constanța a făcut ca aceste etnii să constituie o prezență cotidiană pe străzile orașului, în special tătarii, având ocupații ca: sacagii (în condițiile inexistenței unui sistem de aducțiune a apei, aceasta era cărată cu sacalele, un soi de butoaie uriașe pe roți), birjari, căruțași, iar turcii (confundați uneori cu ȧiganii musulmani) ca simigii (covrigari), cofetari și proprietari de cafenele⁴⁸. Doar câțiva dintre acești etnici apar în documentele Camerei de Comerț ca exercitând meserii cu adevărat profitabile: Ali Husein, un antreprenor de lucrări publice; Velula Celebi Abdula, cămătar, ambii patentări l și un negustor de stofe. În rest erau oameni modești, desfășurând activități marginale, de genul acelor pe care deja le-am amintit.

Dintre personalitățile dobrogene de confesiune musulmană, Petru Vulcan enumera la 1906 pe: Abdul Hamid I. Osman, consilier județean și unul dintre fruntașii comerciali ai Constanței⁴⁹, Ibrahim Kadâr Muedin, judecătorul (cadiul) Tribunalului mahomedan, socotit de autor un om progresist⁵⁰, Aii Kadâr, una dintre figurile de notorietate ale Consiliului Local⁵¹, alți consilieri și muftii (sacerdoți musulmani). Una dintre personalitățile ce și-a impus prezența în epocă a fost dr. Ibrahim Temo, luptător pentru emanciparea Albaniei⁵² de sub dominația otomană și singurul medic musulman din Constanța. Musulmanii reprezentau o curiozitate a Constanței pentru străinii creștini, atât prin portul lor, cu șalvari și fes, cât și prin obiceiurile lor religioase. Islamul le impunea prezența la rugăciune și curățenia trupului⁵³. În ciuda acestui fapt tătarii aruncau gunoarele în stradă și umblau adesea zdrențăroși, nepunând preț pe haine.

Ion Adam, un adevărat pionier în memorialistica gen jurnal de călătorie cu tentă locală, îi descria pe tătari ca fiind nepăsători și leneși, total dezinteresați în a planta flori sau pomi în cartierele sau satele pe care le locuiau, în schimb ahtiați după cafea și tutun⁵⁴. Slabi agricultori, greoi la învățarea limbii române, pe care o vorbeau stricat, erau în schimb foarte cinstiți, de cuvânt, puțin neîncredători, dar prietenoși. Starea lor materială era printre cele mai deplorabile din Constanța, turco-tătarii fiind considerați refractari progresului⁵⁵.

Numărul bulgarilor a sporit de la 1060 în 1896 la 1728 în 1916⁵⁶. Comunitatea bulgară din Constanța dispunea de școală și biserică proprie, iar uneori, pentru a-și subvenționa aceste instituții, organizau serbări sau acțiuni de binefacere⁶⁰. Deși în restul Dobrogei erau cunoscuți mai ales în calitate de grădinari pricepuți, la Constanța unii dintre ei se aflau în categoria de mijloc a orașului. Listele Camerelor

⁴⁷ Stoica Lascu, *Repere ale prezenței turco-tătarilor în Dobrogea modernă (1878-1916)*, în „Anuarul Muzeului Marinei”, vol. II, Constanța, 1999, p. 245.

⁴⁸ F.P.C., dosar 29/1900, f. 20-28.

⁴⁹ P. Vulcan, *op. cit.*, p. 40.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 64.

⁵¹ *Ibidem*, p. 66.

⁵² Autorul afirmă că Dr. Temo visa la o Albanie proclamată Imperiu - *ibidem*, p. 69.

⁵³ C. Cioroiu, M. Moise, *op. cit.*, p. 141.

⁵⁴ I. Adam, *op. cit.*, p. 259-261.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 274-275.

⁵⁶ M. D. Ionescu, *Tornis - Constanța*, p. 78, 83.

de Comerț ne-au păstrat nume de bulgari: croitori (Petre Cristof), negustori de stofe (Iordan Nicoff și Petre Panciof), negustori de stofe și îmbrăcăminte (Ștefan Catrof), „ornamentări de lux” și chiar antreprenori, majoritatea patentări 2. În rest exercitau și ei activități modeste, în special negustori de zarzavat⁵⁷. Colonelul M.D. Ionescu îi descrie ca având o constituție robustă, ochii mici, fața ovală, părul blond și moale, sprâncene arcuite. Considerați ca având o inteligență slabă, liniștiți, serioși, rezistenți și buni soldați, erau puțin ospitalieri și ursuzi. Superstițioși și bisericosi, posteau de patru ori pe an⁵⁸.

Comunitatea bulgară a constituit o prezență aparte în Dobrogea, atât prin numărul mare de membri, cât și datorită naționalismului iredentist, exprimat cu o deosebită violență, mai ales în timpul ocupației militare din anul 1916. După ce au declarat românii deposedați de avere, soldații bulgari au jefuit și distrus instituții și case particulare, au violat femei și copile, au ucis și ciopârțit zeci de oameni, pe care apoi i-au lăsat să putrezească în stradă, au profanat biserici⁵⁹. Acest comportament va contribui la menținerea unei atmosfere de neîncredere în raporturile dintre români și bulgari. Naționalismul bulgăresc s-a manifestat agresiv încă de la intrarea Constanței sub administrație românească, încurajați fiind, în aceste tendințe, de către ruși⁶⁰. Totuși Nicolae Iorga arăta că bulgarii din Constanța „n’au visurile primejdioase [iredentiste - n.n.] ale unora dintre compatrioții lor de la Tulcea”⁶¹. Cei mai mulți evrei au sosit în Dobrogea la sfârșitul secolului al XIX-lea⁶², iar în oraș îi concureau pe greci și armeni în ceea ce privește comerțul⁶³. Numiți și „ovrei” în epocă, erau în număr de 855 la 1896 și 1092 în 1916⁶⁴. Se ocupau cu unele dintre cele mai rentabile afaceri: antreprenori, bijutieri (Isac Goldstein), angrosiști, bancheri și cămătari, patroni de ateliere manufacturiere, negustori, dar mai ales medici, avocați și croitori de lux. Au rămas în memoria colectivă a Constanței patronul marelui magazin de ceasornicărie și bijuterie Șapira, sau Al. I. Heldenbush, care a înființat prima drogherie medicală.

Evreii au rămas atașați cultului mozaic având în Constanța două sinagogi⁶⁵. Asemenea grecilor și bulgarilor foloseau și aceștia o societate de binefacere care procura prin spectacole fonduri destinate chestiunilor comunitare⁶⁶.

⁵⁷ Listele Camerei de Comerț pe anul 1900 - *ibidem*, dosar 29/1900, f. 20-28. M.D. Ionescu, *Dobrogea*, p. 326-328.

⁵⁸ F.P.C., dosar 46/1916, f. 265-267.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 152-161.

⁶⁰ M. Cojoc, *Dinamica*, p. 108.

⁶¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 265.

⁶² În orașele din România evreii reprezentau 14,6% din populație în această perioadă (Keith Hitchins, *Desăvârșirea națiunii române*, în: Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Edit. Enciclopedică, București, 1998, p. 402.)

⁶³ C. Cioroiu, M. Moise, *op. cit.*, p. 154.

⁶⁴ M.D. Ionescu, *Tomi - Constanța*, p. 78, 83.

⁶⁵ Vezi listele Camerei de Comerț în: F.P.C., dosar 29/1900, f. 20 - 28 și dosar 29/1915, f. 125.

⁶⁶ *Ibidem*, dosar 10/1900, f. 75 și dosar 6/1916, f. 8.

Armenii erau în număr de 559 la 1896, cifra lor crescând la 1002 în 1916⁶⁷. Și ei erau negustori foarte abili numărându-se printre cei mai bogați oameni din oraș, în calitate de: angroșiști de cereale, antreprenori, afaceri cu case de schimb valutar, proprietari de ateliere manufacturiere, afaceri cu stofe, cămătari, consilieri, funcționari etc.⁶⁸ Printre ei se numărau și oameni cu preocupări culturale ca de pildă vestitul Kricor Zambaccian, ce va deveni unul dintre cei mai mari colecționari de artă din țara noastră⁶⁹.

În 1896 la Constanța erau înregistrați 512 locuitori de etnie germană, numărul lor sporind la 642 în anul 1916⁷⁰. Majoritatea veniseră din Rusia și le erau recunoscute, de pe atunci, calitățile de oameni muncitori și gospodari⁷¹. S-au remarcat în domenii tehnice: tinichigii, „mașini” (mecanici), arhitecți (Herman Schmidt, austriac), berari, în special Al. I. Gruber, patronul celei mai vestite și longevive berării din oraș⁷².

Veniți probabil din India, ȣiganii împrumutau religia țării în care staționau. Dacă erau într-o țară creștină, deveneau creștini, dacă veneau din Turcia, erau musulmani. În oraș erau prezenți mai ales cei musulmani⁷³.

Mutați de colo, colo, împinși spre periferie, ȣiganii au reprezentat un permanent focar de infecție, cartierele lor fiind cele mai mizerabile din oraș. Trăind mai ales din cerșit, erau ridiculizați din cauza lipsei lor de instrucție și a capacității de organizare⁷⁴. Aveau familii numeroase, coabitând uneori cu animalele în bordeie insalubre. Deși erau apreciați pentru unele abilități, cum ar fi, de pildă, prelucrarea metalelor, erau adesea împinși de mizerie la tot felul de potlogării. Femeile, în special, obișnuiau să tălmăcească visele și să „ghicească în ghioc”, evident în scopul de a mai procura ceva de-ale gurii. Nu există în epocă dovezi ale unei griji speciale a autorităților locale în sensul de a acorda vreo asistență ȣiganilor.

Alături de aceste etnii mai existau și italieni, francezi, englezi etc, fie permanent, cu diferite afaceri, fie sezonier, fapt care conducea la amplificarea sentimentului de mozaic etnic la Constanța.

Raporturile interetnice

Raporturile dintre diversele etnii au fost în general bune, iar micile manifestări naționaliste țineau fie de structura politică a statului român, în plină afirmare a luptei de întregire națională, fie de contextul general al epocii, în care naționalismul era asociat patriotismului.

De obicei, manifestările românești de acest gen se reduceau la mici injurii sau

⁶⁷ MD. Ionescu, *Tomi - Constanța* p 78, 83.

⁶⁸ F.P.C., dosar 29/1900, f. 20-28 și dosar 29/1915, f. 125.

⁶⁹ C. Cioroiu, M. Moise, *op. cit.* p. 153-154.

⁷⁰ M. D. Ionescu, *Tomi - Constanța*, p 78, 83.

⁷¹ *Idem*, *Dobrogea*, p 345-346.

⁷² F.P.C., dosar 29/1900, f. 20-28 și dosar 29/1915, f. 125.

⁷³ M. D. Ionescu, *Dobrogea*, p.344-345

⁷⁴ Referindu-se la colindele de sărbători, presa vremii îi lua peste picior pe ȣiganii ce fredonau pe la porți „Deșteaptă-te române”, cântând „cum le vine și cum se pricepe: grecește, bulgărește, armenește, dacă nu chiar și englezește”. („Dobrogea jună”, an V, nr. 3, 12 ianuarie 1909, p.2)

critici la adresa alogenilor⁷⁵. De pildă, grecii erau criticați pentru că țineau pe perete tabloul regelui George al Greciei, pentru că profesorii lor îi îndemneau pe elevi să nu deprindă limba română și să batjocorească istoria noastră națională, iar preoții, pe conaționali, să nu realizeze căsătorii cu românii⁷⁶. Albanezii erau acuzați de lipsă de recunoștință față de statul român⁷⁷. Lipovenii erau culpabilizați că au arătat totdeauna ostilitate față de autoritățile românești, iar dorința lor de a emigra în Rusia era privită cu dezaprobare⁷⁸.

Totuși, unii dintre minoritari, de pildă intelectualii musulmani, cum ar fi învățătorii Bectaş Osman sau Ahmed Meneși au manifestat o deschisă recunoștință față de țara noastră, care le-a asigurat libera exercitare a tuturor drepturilor constituționale și confesionale. Unii dintre ei au ajuns să servească în armată, ca ofițeri destoinici, iar sublocotenentul Kiazim Abdulachim a murit eroic pe câmpul de bătălie de la Mărășești în 1917⁷⁹. La rândul său, statul român i-a protejat pe musulmani construind o moschee monumentală, botezată după numele domnului unificator Carol I și terminată în 1910⁸⁰. Fidelitatea populației musulmane față de autoritățile române nu trebuie să ne mire, având în vedere că acestea le-au luat apărarea și în raport cu alte etnii, încă de la integrarea Dobrogei în granițele țării noastre. De pildă, în 1879 prefectul Remus Opreanu respingea cererea comunității bulgare de a construi o biserică într-un fost cimitir turcesc, pe motiv că „se vătămau ideile religioase ale mahomedanilor, ceea ce este contra principiilor de respect legal pentru toate religiunile existente în Dobrogea”⁸¹.

Pe de altă parte, autoritățile încurajau manifestările naționale, susținând activitatea publicistică a românilor ardeleni⁸², organizând serbări pentru sprijinirea acestora⁸³ și patronând congrese ale diferitelor asociații românești din teritoriile aflate sub ocupație străină⁸⁴. S-a acordat sprijin și apariției de publicații cu tentă națională pe plan local, precum și colonizării de elemente românești în diferite zone ale Constanței⁸⁵. La rândul lor, locuitorii români solicitau mai multe spectacole în limba română⁸⁶, atribuirea lucrărilor de construcții, preferențial conaționalilor⁸⁷, iar primăria

⁷⁵ „Conservatorul Constanței”, an II, nr. 22, 29 iunie 1910, p.2.

⁷⁶ *Ibidem*, II, nr. 20, 6 iunie 1910, p. 2.

⁷⁷ La un congres al albanezilor avocatul I. Mihail, fost bursier al statului român, ceruse ca termenul de albanoromân să fie suprimat dintr-o petiție adresată marilor curți europene, și să se păstreze numai cel de albanez („Dobrogea jună”, an IX, nr.3, p. 1.)

⁷⁸ „Conservatorul Constanței”, an I, nr.6, 22 noiembrie 1909, p. 2. Cella Serghi povestește cum a fost etichetată în copilărie „Bulgăroaică!” de partenerii de joacă, ea replicând: „Zarzavagiule!” - Cella Serghi, *Pinza de păianjen*, Edit Minerva, București, 1973, p. 64.

⁷⁹ S. Lascu, *Repere*, p. 248.

⁸⁰ *Ibidem*, p.246

⁸¹ F.P.C., dosar 9/1879, f. 48 apud M. Cojoc, *loc. cit.*, p.107

⁸² Prestigioase publicații ale românilor transilvăneni, cum ar fi: „Românul” și „Gazeta Transilvaniei” din Brașov, „Luceafărul” din Sibiu, cereau sprijin bănesc constănțenilor (*ibidem*, dosar 4/1914, apud Marin Stanciu, Ana Chiriac, Aurelia Răducănescu, Măria Stănesci (ed), *Din tezaurul documentar dobrogean*, Direcția Generală a Arhivelor Statului din R.S.R., București, 1988, p. 400, 407

⁸³ F.P.C., dosar 6/19116, f. 65; apud M. Stanciușă, *op.cit.*, p. 410.

⁸⁴ F.P.C., dosar 11/1912, f. 22; apud M. Stanciu ș.a., *op.cit.*, p. 379-380.

⁸⁵ În momentul strămutării meseriașilor în zona de lângă Direcția Arhivelor Naționale Constanța de astăzi, la acordarea de loturi aveau prioritate românii („Dobrogea jună”, an V, nr. 28, 22 august 1909, p. 2-3.)

⁸⁶ F.P.C., dosar 32/1911, f. 60 apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 377-378.

⁸⁷ F.P.C., dosar 26/1911, apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 371.

constănțeană s-a evidențiat și prin sprijinul acordat integrării ardelenilor⁸⁸ și bănățenilor⁸⁹ refugiați în România din teritoriile aflate sub dominație austro-ungară.

A existat un naționalism în sensul șovin al cuvântului (cum îl percepem noi și comunitatea internațională astăzi) la începutul secolului al XX-lea? Patriarhul românismului la Constanța, M. D. Ionescu, își încheia vestita monografie închinată Dobrogei (cu un discurs ce ar putea fi interpretat ca naționalist), printr-o comparație între noaptea barbariei (dinspre Est - adică Rusia) și razele civilizației române (evident latină, occidentală) la capătul căreia „Văd aievea, cum se înalță trufașe pe luciul apei falnica noastră „România”⁹⁰. Totuși, discursul colonelului, integrat mentalității din epocă, este mai degrabă patriotic. Este adevărat că unii cetățeni se mai dedau la manifestări de genul înjurăturilor cu tentă naționalistă, dar ele rămăneau atitudini individuale⁹¹, nu ale întregii comunități.

Dificultăți s-au manifestat în raporturile cu bulgarii, după intrarea României în războiul mondial. Cum era și firesc, aceștia au refuzat să plece pe front împotriva Bulgariei. În romanul autobiografic *Pînza de păianjen* Cella Serghi descrie plastic profunda criză de conștiință pe care a trăit-o tatăl său (etnic bulgar) în momentul în care s-a pus problema conflictului României cu țara vecină⁹².

În general se poate vorbi de o coexistență pașnică la Constanța între anii 1900-1916, interesele economice ce au condus la explozia demografică din oraș fiind mai importante pentru locuitori decât discursul naționalist. Aerul cosmopolit, de „oază interetnică” pe care continuă să-l emane Constanța până în zilele noastre a fost evidențiat încă din 1910 în cuvinte mișcătoare, de către învățătorul musulman Bectaș Osman: „ni se dă ocaziunea să vă facem deplina convingere că cei 33 de ani de stăpânire românească aici, au transformat cu desăvârșire conglomeratul etnic din Dobrogea, într-un aluat uniform de consistență românească. Priviți un moment la mine: afară de haina și credința care duce la mântuirea sufletului, nu am nimic care să mă deosebească de voi”⁹³.

ANEXĂ STATISTICĂ

Evoluția etno-demografică a orașului Constanța între anii 1878-1916⁹⁴

Etnia	Evoluția demografică pe ani				
	1896	1900	1905	1912	1916
Români	2.519	-	9.165	-	21.971
Greci	2.416	-	2.327	-	3.326
Musulmani	2.202	-	1.315	-	2.815
Bulgari	1.060	-	831	-	1.728

⁸⁸ MD. Ionescu, *Dobrogea*, p. 326-328.

⁸⁹ F.P.C., dosar 6/1906, f. 65.

⁹⁰ MD. Ionescu, *Tomi - Constanța*, p. 106.

⁹¹ Un locuitor se plângea în 1913 Primăriei că fusese insultat, pentru că era turc, de un comisar român F.P.C., dosar 1/1897 apud Mariana Cojoc, *op. cit.*, p. 107.

⁹² Cum să trag în bărbatul soră-mii? Cum să-mi omor nepoții?, rostea acesta cu amărăciune (C. Serghi, *op. cit.*, p. 60.)

⁹³ „Ovidiu”, an VII, nr. 3-4, 1-30 iulie 1910, p. 53; apud S. Lascu, *Repere*, p. 246.

⁹⁴ Datele referitoare la evoluția demografică a Constanței la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea sunt contradictorii. Am folosit la întocmirea acestei statistici informațiile puse la dispoziție de MD. Ionescu în lucrarea sa din 1931. Deși aceasta pare a fi sursa cea mai credibilă, eventualele erori sunt greu de verificat.

Evrei	855	-	812	-	1.092
Armeni	559	-	601	-	1.002
Germani	512	-	309	-	642
Italieni	109	-	217	-	518
Francezi	51	-	95	-	175
Alții	92	-	105	-	649
Total	10.419	12.725	15.777	26.628	33.918

SUMMARY

The article approaches the interethnic image of Constantza at the beginning of the 20th century from several points of view. After a briefing of the demographic status in the city at the time of including Dobrudja to the Romanian administration, the author describes the presence and evolution of different ethnical groups in Constantza, step by step, from various points of view: statistically, professionally, their social status by that time, the habits and public image.

Using several sources like documents from the archives, articles from periodicals, statistics, albums and memorialistic works from that time, covers both the scientific and critical content, and the local specific colour which brings the reader closer to the described period of time.

The last part which is dedicated to the inhabitants relationships, could also be regarded as a basis for sustaining the image of a oasis of tolerance, existing in Constantza, somehow unusual in the European context of the period.

The item could also be looked at from the perspective of integrating Romania in the U.E., as an argument for supporting a successful experiment and an example regarding the harmony that should characterize the interethnic and religious relationships between inhabitants in the 21th century.